

Bursa'da Muşlu Olmak: Muş'tan Bursa'ya Göçün Analizi

Being from Muş in Bursa: Analysis of Migration from Muş to Bursa

Fatih AKYÜZ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Coğrafi olarak ülkenin batısında yer alan şehirlerin, sınai potansiyelleri ve vaad ettiği fırsatlarla dışarıdan göç almaya ve yeni nüfus hareketleri için cazibe alanı olmayı sürdürdüğü görülür. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa vb. şehirler bu anlamda Cumhuriyet tarihi boyunca bu imtiyazlı konumunu göçlerle de sürekli pekiştirmiştir. Bu şehirlerden biri olan Bursa, uzun yıllardır farklı bölge ve kentlerden göç alırken özellikle son 20 yıldır Doğu Anadolu bölgesinden göç almıştır. TÜİK'in 2019 yılında açıklamış olduğu Bursa'ya yapılan göç verilerine bakıldığında bu durum daha açık bir şekilde görülmüştür. Günümüz Bursa'sı göçlerle inşa olmuş bir şehir hüviyetindedir. Yurtdışından Balkan göçleriyle bir yandan nüfus yapısı değişirken, diğer yandan Erzurum ve Muş gibi ülke içi göçlerle heterojen bir demografik yapıya kavuşmuştur. Nitekim nüfus istatistikleri de bu demografik özelliği açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın odağına Bursa'ya iç göç bağlamında en yoğun nüfusu gönderen Muş konulmuştur. Bursa'da yaşayan Muşlular bu araştırmanın inceleme nesnesidir. Çalışmanın sonucuna göre Muşlular gerek ekonomik ve coğrafi şartlar nedeniyle isteyerek gerekse kan davası gibi sosyo-kültürel nedenlerden ötürü zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Genel itibarıyla göçlerde hemşehrilik bağlarının oldukça güçlü olduğu tespit edilmiş ve düğün, taziye gibi törenler aracılığıyla katılımcıların Muş'la bağlantılarını koparmadıkları görülmüştür. Fakat Muş'a 'geri dönme' fikrine oldukça mesafeli yaklaşmışlardır.</p>	<p>It is seen that the cities geographically located in the west of the country continue to attract immigrants from abroad and to be an area of attraction for new population movements with their industrial potential and the opportunities they promise. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa etc. In this sense, cities have constantly reinforced this privileged position with immigration throughout the history of the Republic. Bursa, one of these cities, has received immigration from different regions and cities for many years, especially in the last 20 years, from the Eastern Anatolia region. This situation has been seen more clearly when we look at the migration data to Bursa, which was announced by TUIK in 2019. Today's Bursa is a city built by immigration. While the population structure changed with the Balkan migrations from abroad, on the other hand, it gained a heterogeneous demographic structure with internal migrations such as Erzurum and Muş. As a matter of fact, population statistics clearly reveal this demographic feature. The focus of this study was Muş, which sent the most dense population to Bursa in the context of internal migration. The people of Muş living in Bursa are the subject of this research. According to the results of the study, he had to immigrate both willingly due to economic and geographical conditions and compulsorily due to socio-cultural reasons such as blood feud. In general, it was determined that the ties of fellow countrymen were quite strong in immigration and it was observed that the participants did not break their connection with Muş through ceremonies such as weddings and condolences. However, they were quite distant to the idea of "returning" to Muş.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, Hemşehrilik, Bursa, Muş, Doğu</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, Citizenship, Bursa, Muş, East</p>

^a Arş. Gör., Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: f.akyuz@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Göç, tüm toplumlara özgü bir olgu olması nedeniyle genelde sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojinin ontolojik zeminini oluşturmuştur. Göç olgusu yer değiştirme hali olmasının ötesinde uzun soluklu olduğunda beraberinde bir habitat değişimini de imlemiştir. Bu yer değiştirme hadisesi sadece fiziksel değil aynı zamanda üretilen ve içerisinde yaşanan habitusun da beraberinde taşınmasını kapsamıştır (Ulutaş, 2015, s. 355). Modern dönemde sanayileşmenin artması ve küreselleşmeyle beraber insanlar kitleler halinde şehirlere göç etmiştir. Bu göçler sosyo-ekonomik hayatta önemli toplumsal değişimlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Toplumun mütemadiyen bir değişim ve dönüşüm içerisinde olması onda meydana gelebilecek her değişimi incelemeyi nerdeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu bağlamda hangi düzeydeki değişimlerin irdeleneceği konusu araştırma ve çalışmalar açısından ehemmiyet kazanmıştır. Sunar, toplumsal değişimlerin yaşanan değişimin miktarı, zaman boyutu ve değişen birimin etkisi bağlamında sınıflandırabileceğini vurgulamıştır. Öyle ki bu sınıflandırma neticesinde büyük, orta ve küçük ölçekli şeklinde olmak üzere üç gruba ayrılmış toplumsal değişimden söz edilebilir. Büyük ölçekli değişimler bütüncül bir dönüşümü ifade etmektedir. Hatta büyük ölçekli yerine kimi zaman devrim kavramı da tercih edilmektedir. Tarım toplumu, sanayi toplumu veya bilgi toplumu gibi farklı toplum tipleri bu değişim türüne birer örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan bir toplum tipini bütüncül anlamda değiştirmeyen fakat toplumsal yapıda bir farklılaşma meydana getiren orta ölçekli olarak tabir edilen bir değişim türü bulunmaktadır. Göç, siyasal ve iktisadi yapıda meydana gelen önemli değişimlerin toplumsal yapıda ortaya çıkardığı farklılıklar bu değişim modeline birer örnek oluşturmaktadır. Küçük ölçekli değişimler ise daha çok toplumsal yapı içerisindeki yeniliklerden kaynaklanan ya da toplumsal yapıdaki olgular ve kurumların etkileşiminden doğan değişimleri ifade etmektedir. Ancak burada çalışmamız kapsamında bizi daha çok ilgilendiren husus orta ölçekli değişimler arasında gösterilen göç olgusudur (Sunar, 2014, s. 3-4).

Göç, insanlık tarihi kadar eski olan olguların başında gelmektedir. Göçebe yaşam tarzıyla dünyaya gelen insan, bu özelliğini günümüze kadar devam ettirmektedir. Öyle ki göç, hemen her dönem insanın hayatında var olmaktadır. Kimi zaman savaş veya doğal afet kimi zaman ise sosyal, siyasi ya da ekonomik şartlar insanlığı/insanları göçe zorlamaktadır. Sebebi her ne olursa olsun göç eden insanlar, göç ettikleri yerdeki sorunları yaşamamak adına bu eyleme kalkışmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında göçler, kırdan kente, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente doğru gerçekleşmektedir. Fakat ülkemiz açısından göç hareketliliği göz önünde bulundurulduğunda göçlerin genel itibariyle kırdan kente ve doğudan batıya doğru olduğu gözlemlenmektedir. Muş da bu genel kanaate uyan şehirlerimizden biridir. Tarımdan elde edilen getirinin yeterli olmaması ve makineleşmeyle birlikte işsizlik oranının artması insanları farklı tercihler yapmak zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla çalışmanın konusunu oluşturan Muş ili de -ekonomik nedenler başta olmak üzere- yukarıda kısaca belirtilen nedenlerden ötürü mütemadiyen aldığından fazla göç veren, dolayısıyla negatif göç oranına sahip bir il konumundadır (Sağlam, 2006, s. 35-37). İnsanlar, taşranın yarattığı güçlükler karşısında kurtuluş olarak gördükleri farklı Batı illerine göç etmişlerdir (Chambers, 2014, s. 63-65).

Bu illerden biri de Bursa'dır. TÜİK'in 2020 yılında açıklamış olduğu verilere göre Erzumullardan sonra Bursa'da en çok yaşayan kişi sayısı Muş'a aittir. 2020 itibariyle Bursa'da bulunan Muşlu sayısı 91.183'tür (TÜİK, 2020). Bursa ve Muş arasında göçler ile kurulan organik bir bağın olduğu görülebilir. Bu bağın geçmişine ilişkin belirli bir dönemselleştirme yapmanın kesin olarak

mümkün olmamasına karşın göçlerin son elli yıl içinde gerçekleştiği varsayılabilir. Ancak geçen zaman içinde Bursa diğer şehirlerden ziyade Muş ilinde yaşayan insanlar için hedef şehir haline gelmiş ve göç güzergâhının nihai ulaşım noktası olarak belirlenmiştir. Bu hareketlilik zaman içerisinde her iki şehir için de çeşitli sosyal ve alt yapı sorunlarını da artıracaktır. Muş, azalan nüfusu ile Bursa ise değişen demografik yapısı ile şehir kültüründe sorunların çift yönlü olarak artmasına şahit olacak, buna istinaden ise geri dönüşü veya telafisi zor sorunların artması kaçınılmaz olacaktır. Bu araştırma bahse konu iki şehir arasında yaşanan göç hareketliliğinin gerekçelerini, sürecini ve aktörler nezdinde kültürel boyutlarını anlamayı hedeflemektedir. Özellikle göç konusunda kültürel belirleyenlerin ve etkenlerin gözden kaçırıldığı ve istatistiki öğelerle açıklanmaya çalışıldığı durumlarda üretilen bilimsel bilginin bir nevi izleme raporuna dönüştüğü, mevcut duruma dışarıdan bakıldığı bir olguya dönüşmekte, ancak içsel dinamiklerin, duyguların, beklentilerin, süreci besleyen ana düzeneklerin kısaca asli gerekçelerin ortaya çıkarılmadığı bir çabaya dönüşmektedir. Nitel araştırma ile bu sürecin anlam haritasını ortaya koymak, yaşanan değişim ve dönüşümün boyutlarını anlamak, aktörler için izlenen güzergâhların anlamını sorgulamak, mekânsal ve kültürel pratiklerin temsiliyetini okumak gibi etnografik ve kültürel incelemeleri de mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada, Muş'tan Bursa'ya göç eden nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri, göç edenlerde meydana gelen sosyo-ekonomik değişiklikler ve geleceğe yönelik beklentileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, göçün aktörü olan ve Muş'tan Bursa'ya göçü gerçekleştiren aile fertleriyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilecek, elde edilen bulgular analiz edilecektir. Muş'un birçok bölgesinden ekonomik veya sosyo-kültürel problemlerini halletmek için Bursa'ya göç eden ailelerin göç sonrasında kente uyum sürecinde yaşamış oldukları sorunların neler olduğu tespit edilip aktarılacaktır. Ayrıca kente ve kentsel yaşama uyumun göç eden ailelerde hangi sosyo-ekonomik değişiklikleri meydana getirdiği konusu etraflıca irdelenecektir. Araştırma alanı olarak Bursa ilinin seçilmesinin nedeni, Bursa'nın nüfus kompozisyonunda gizlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine T.C. devletinin kurulmasından sonra Bursa'ya özellikle Türkiye'nin Doğu illerinden yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu illerin başında da ilk olarak Erzurum daha sonrasında ise Muş gelmiştir. Muşlular için Bursa'nın çekici olmasının iki temel nedeni vardır: birincisi akrabalarının buraya yerleşmiş olmasıdır. İkincisi ise Bursa'nın bir sanayi kenti olması hasebiyle istihdam fırsatlarının bulunmasıdır (Ciğerci, 2016, s. 108-109).

2. Literatür

2.1. Umuda Yolculuk: Doğu'dan Batı'ya Göç

Göç, sosyal bilimlerde yirmi birinci yüzyılın en temel konularından biri haline gelmiştir. Yirminci yüzyılda imparatorlukların yıkılıp yerine homojen ulus-devletlerin oluşması ve kırsal tarımdan kentsel endüstriyel üretime geçişle beraber insani hareketlilik yirmi birinci yüzyılda hız kesmeden devam etmiştir. Bir taraftan yaşanan savaşlar ve doğal afetler insanların bir zaman ev olarak gördükleri yerleri bırakıp zorla ya da isteyerek başka yerlere göç etmelerine neden olurken (İçduygu ve Biehl, 2012, s. 9) diğer taraftan da iş imkânları, eğitim fırsatları ve güvenlik gibi göç veren ve göç alan yerler arasındaki farklılıklar, insanların göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda içinde yaşanan toplumun kültürel, siyasal ve ekonomik özellikleri göçün nedenini, göçün tarihini, göç edilen yeri, göç edenlerin sosyo-ekonomik niteliklerini etkilemiştir (Adıgüzel ve Tekgöz, 2020, s. 303-304).

Ülkemiz açısından düşünüldüğünde meydana gelen göç hareketlerinde kırsal iticiliğinin oldukça etkili olduğu görülmüştür. Öyle ki kırsal iticiliği dönemsel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Batı'daki şehirlere kitlesel göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Literatüre bakıldığında aynı ülke içerisinde kırsaldan kente veya Doğu'dan Batı'ya yapılan göçler içgöç olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla genel anlamda göç denilince ilk olarak uluslararası bir sınırı geçme durumu akla gelmektedir. Fakat göç, aynı ülke içerisinde de gerçekleşebilmektedir. Nitekim ülkemizde Doğu'dan Batı'ya yapılan göçler bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir (Koyuncu, 2012, s. 387). İçgöç olgusu, sosyal bilimciler açısından önemli bir araştırma nesnesi olsa da bugüne dek yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. İçgöçün ülkemiz tarihi açısından yaratmış olduğu toplumsal, kültürel ve demografik etkiler, bugüne kadar yazılan ve söylenenlerle kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Bu minvalde 1950 yılından sonrası ülkemizdeki içgöç tarihi açısından önemli bir kırılma noktasıdır (Koyuncu, 2012, s. 391). Türkiye, 1950'li yılların başlarından beri Doğu'dan Batı'ya doğru bir göç dalgası yaşamaktadır. Bu göç dalgasının başlıca nedenleri arasında; tarımda makineleşme, sanayileşme ve kentin sağlamış olduğu iş olanakları, eğitim ve sağlık gibi yaşam kalitesini yükselten konular gösterilmektedir. Sanayiye dayalı üretimin yer aldığı kentler, hem yeni ekonominin mekânı olarak hem de yaratmış olduğu çeşitli yaşamsal fırsatlarıyla cazibe merkezi haline gelmektedir. Kırsal alanlar ise bu durumun tam tersi olarak meydana getirdiği fırsat eşitsizliğiyle itici güç konumundadır. Yanı sıra ülkemizdeki göçlerin özüne bakıldığında hemen hepsinin temelinde yoksulluk, yoksunluk, terör, doğal afet ya da sosyo-ekonomik sebepler bulunmaktadır. Doğu kentleri de içerisinde barındırmış olduğu olumsuzluklar nedeniyle buradan yapılan göçlerin neredeyse tamamı zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Fakat 90'lı yıllara gelindiğinde zorunlu göçe sebep olan iki unsur öne çıkmaktadır: terör/güvenlik ve nüfus sorunu (Tezcan, 2011, s. 6-9).

1990'lı yıllardan itibaren önceki dönemlerle kıyaslanmayacak boyutta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya zorunlu bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu yoğun göç dalgasının ana sebebini ise yukarıda da ifade edildiği gibi terör/güvenlik sorunu ve yüksek doğurganlık oluşturmuştur. 90'lı yıllarda Doğu Anadolu'da yaşanan terör nedeniyle insanlar ya devlet zoruyla ya da bireysel olarak zorunlu bir şekilde yaşadıkları kırsal kesimleri terk edip büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca ülkemizde doğurganlık eğilimi bölge bazında irdelendiğinde İstanbul, Bursa, İzmir gibi şehirleri içerisine alan Batı bölgesinde 1990'lı yıllardan beri ortalama doğurganlık oranı 2,1 seviyesinin altında görülmektedir. Yıllar içerisinde bu oran sürekli düşüş göstermiştir. Nitekim 2008 yılında Batı bölgesindeki yıllık doğurganlık oranı 1,7 ile bazı Avrupa ülkelerinin dahi altına gerilemiştir. Yanı sıra diğer bölgelere bakıldığında Orta ve Güneybatı bölgeleri Türkiye ortalamasını takip ederken, Doğu bölgeleri 1993 yılında 4,4, 2008 yılında ise 3,3 ile diğer bölgelere kıyasla çok daha yüksek doğurganlık oranına sahiptir. Yüksek doğurganlık yoğun nüfus oluşumuna sebebiyet vermiştir. Ancak buralarda yüksek doğurganlık ve yoğun nüfus bölgenin fiziki ve gelişen bilimsel/teknolojik şartları sebebiyle önemli bir problem haline dönüşmüştür. Bu minvalde nüfusun fazla olması ve ekonomik problemler Muş, Hakkâri ve Bitlis gibi Doğu bölgelerindeki şehirlerden gerçekleşen göçü beslemiştir. İnsanlar bu şehirlerden sanayinin ve turizmin yoğun olduğu İstanbul, Bursa, Kocaeli, İzmir ve Antalya gibi Batı Anadolu şehirlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde de benzer bir durum söz konusudur (Aysan, 2014, s. 79).

Doğu'dan Batı'ya yapılan yoğun göçlerin önlenmesi elbette mümkündür. Yeterli ekonomik fırsatların yaratılması özellikle Doğu bölgelerindeki insanların yaşamış olduğu illerin merkezine göç etmeyi tercih etmesine neden olabilir. Nitekim il merkezleri kendi kırsalından önemli sayılabilecek göç de almıştır. Ancak küçük çaplı bu merkezlerde fırsatların yetersiz oluşu insanları daha büyük ve fırsatların yeteri kadar olduğu Bursa gibi şehirlere yöneltmiştir. Aslında benzer bir durum Muşlular içinde geçerlidir. Kırsaldan merkeze gelen insanlar aradığını bulamadığından Bursa ya da Mersin'e göç ediyorlar. Dolayısıyla insanların Bursa gibi kentlere göç etmeleri şaşırtıcı bir durum değildir. Dolayısıyla gittikleri yerden geriye dönmek istememeleri ya da geriye dönüşün çok zor olması gayet normal karşılanabilir (Kömürcüoğlu, 2014, s. 101).

Doğu'dan batıya gerçekleşen göç hareketlerinin en önemli olgularından birisi de geriye göçtür. Geriye göç, genel anlamda başka bir bölge ya da ülkeye göç etmiş insanların yeniden memleketlerine yani kökenlerine geri dönmelerini tanımlamaktadır. Batı'ya göç etmiş ailelerin geri dönüşü ya mümkün olmuyor ya da pek çok olumlu sebebin bir araya gelmesi gerekiyor. Bulunulan ilde çocuğun okulunun olmaması veya memlekette eğitimine devam edebilecek olması gibi nedenler bunlar arasında gösterilebilir. Diğer taraftan özellikle son dönemdeki pratiklerden bir diğeri şudur: gençler işleri itibarıyla kentte kalmaya devam ederken ebeveynler ya da aile büyükleri geriye göçü gerçekleştiriyorlar. Gençler arasındaki kente uyum başarısı nispeten yaşlılara ya da ebeveynlerine nazaran daha yüksektir. Bu minvalde genç göçmenlerin kurmuş olduğu başarılı uyum, göç ettikleri yere daha çok bağlanmalarına neden olmaktadır. Fakat 55 yaş üstü ebeveynler için geri dönüş olarak ifade edilen olgu, göç hareketinin olası sonuçlarından biri olarak görülüyor (Öner, 2016, s. 263-266).

2.1.2. Köyün Kente Sirayeti: Hemşehri Mahalleleri

Hemşehri mahalleleri farklı anlamlar içeren iki kelimeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki olan hemşehri, tanımsal olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: birincisi benzer bölgelerden gelenlerin birbirlerini başka şehirlerde oluşturma biçimidir. İkincisi ise fiziksel görünüş ve şive benzerlikleri üzerinden yaratılan kimliğin kendisidir. Dolayısıyla hemşerilik hem coğrafya hem de kültür temelli orijinlere sahiptir. Ancak hemşeriliğin bugünkü kullanımına bakıldığında sadece benzer mekânda yaşayanlar için değil benzer mekândan göç edenler için de kullanılan bir üst kimlik haline geldiği görülmektedir. Bu üst kimlik veya hemşerilik bağları sayesinde göç, zincirleme bir özellik kazanmaktadır. Baba figürü üzerinden başlayan göç hareketi, gidenin kentte kurduğu ekonomik ve sosyal güven aracılığıyla aile ve akrabaların göçe dâhil olmasıyla beslenir. Neticede de zaman içerisinde zincire artçı biçimde hemşehriler eklenmektedir. Böylece benzer bölgelerden gelenlerin kent içinde kümelenmeleri mümkün olmaktadır (Tezcan, 2011, s. 51-55).

Bir diğer kelime ise mahalledir. Mahalle; yer, mekân, makam anlamına gelmektedir. Etimolojik anlamda ise Arapça'da "bir yere yerleşmek" manasına gelen "hall" kökünden türetilmiştir. Mahalle, yerleşmenin, ikamet etmenin, barınmanın, birleşmenin ve bütünleşmenin somut örneğini teşkil etmektedir. Mahallenin somut ve soyut sınırları bulunmaktadır. Mahalle, somut anlamda fiziki olarak bir yerde başlar ve bir yerde biter. Sokaklar ve caddeler mahallenin sınırını belirlemektedir. Nihayetinde mahalle, sınırlı bir dünyadır. Kültürel ve toplumsal özellikler de mahallenin soyut sınırlarını oluşturmaktadır. Kültürel ve toplumsal özellikler mahalle kimliğinin ilk kaynaklarıdır. Bu anlamda mahalle, bir kimlik belirleyendir ve insan üzerinde etki eden bir alandır. Mahalle, sakinlerine bir kimlik aşılacaktır (Alver, 2013: 13-26). Göçmenler de

mekânlarla ilişki kurarak ve onlara anlamlar atfederek içinde buldukları yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla kısacası mahalle, kentin özü ve temelidir. Kaçınılmaz olarak kentle bütünleşmek zorundadır. Çünkü mahalle kente dâhil olmanın bir yoludur. Kentli ya da şehirli olmanın ilk basamağıdır. Hemşehri mahalleleri de bu dâhil olma eyleminin en bariz örnekleridir (Simmel, 2020, s. 322).

Kırdan kente gerçekleşen göçlerin genelinde göç edilen yere, mekâna, yaşam tarzına bir uyum problemi yaşanmaktadır. Uyum sorunu yaşanmasının temel nedenlerinden biri, kırdan göç eden bireylerin sosyokültürel özellikleriyle kentteki sosyokültürel yapı arasında farklılıkların olmasıdır. Dolayısıyla kırdan kente gelenlerle kent arasındaki uyumu sağlayacak ara formlar ve tampon mekanizmalar¹ yaratılmıştır. Bu mekanizmalar yeni kentlilerin hem kente uyumunu kolaylaştırmış hem de kentle bütünleşmelerini sağlamıştır. Yanı sıra bu durum göçmenlerin kendi aralarında içlerine kapalı topluluklar oluşturmalarına sebebiyet vermiştir. Hemşehri mahalleleri de bu içi kapalı topluluklar ve mekanizmalar arasında gösterilmiştir. Yeni kentliler kırsal kesimden kente taşıdıkları ilişki ağlarını hemşehrilik üzerinden bu mahalleler sayesinde devam ettirmiştir. Ayrıca kentteki uyuma, sosyalleşmeye, iş bulma ve barınma gibi farklı temel sorunlarına hemşehrilik mekanizması üzerinden çözüm üretmeye çalışmışlardır. Fakat kentli olmak ya da kentleşmek öyle kısa sürede gerçekleşecek bir durum değildir. Çünkü kentleşme, insana ve mekâna dair birçok özelliğin değişimini gerektirmektedir (Tüylüoğlu, Yılmaz ve Kırtıl, 2020, s. 249-255).

Kırsaldan, taşradan veya köyden kente olan göç sonrasında kente uyum sürecini imleyen kentleşme, sosyal hayatın bir cephesinde büyük çapta değişiklikler meydana getirir. Öyle ki kentleşme sadece iktisadi ve fiziki açıdan bir yerleşme biçimi olarak kalmamaktadır. Kentleşme, aynı zamanda bizatihi kendisine özgü bir yaşam tarzı ve kültür de yaratmaktadır. Dolayısıyla kent çeperlerinde oluşan hemşehri mahalleleri de bu tür gelişimin bir ürünüdür. Kente gelen göçmenler ilk etapta daha önceden kendi köyünden gelmiş olan akraba ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmektedir. Akraba ve tanıdık aracılığıyla kentle etkileşime giren göçmenler, zaman içerisinde kent hayatına uyum sağlamaya başlamaktadırlar. Bahse konu bu süreçte hemşehri mahalleleri, kent hayatındaki sürekliliği sağlamaktadır (Türkdoğan, 2007, s. 181).

Hemşehri mahalleleri, modernleşme ve küreselleşmeyle beraber kültür ve mekân arasındaki organik bağın çözüldüğünü iddia edenlere tezat bir şekilde hâlâ kültür ve mekân arasında organik bir bağın olduğunu somut olarak gösteren yerlerdir. Öyle ki bu mahalleler özellikle Doğu'dan göç alan şehirlerin farklı mekânlarında ve süreçlerinde somutlaşmaktadır. Buralar göçmenlere kendilerini evinde/memleketinde hissediyormuş hissi uyandırmaktadır. Özellikle metropolitan kentlerde son yıllarda artan göçlerden kaynaklı olarak insanlar için hemşehri mahalleleri korunaklı yerleşim alanının en somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu örnekler bir yandan evin barınma gibi işlevinden çok daha ötede belirli bir kimliğinin olduğunu gösterirken diğer taraftan da kentin merkez alanının göçmenler açısından korkutuculuğunu göstermektedir. Dolayısıyla genel itibarıyla göçmenlerin kent hayatında yaşamaya başladığı bu mahalleler,

---

¹ Mübeccel Kıray'ın sosyal bilim literatürüne kazandırdığı bir mefhum olan tampon mekanizma, toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğine yanıt vermektedir. Bu bağlamda tampon mekanizmalar, toplumda meydana gelen radikal değişimlerin büyük bir çözülmeye neden olmasını engellemektedir. Bu mekanizmalar orta hızda bir değişimin yaşanmasına vesile olan ara formlardır. Bkz. Tüylüoğlu, Yılmaz ve Kırtıl, 2020: 249-255.

kimliklerin, ideallerin ve yaşam tarzlarının somutlaştığı bir simgesel alan halini almaktadır (Değirmenci, 2011, s. 277-283).

Toplumsal hayatın eyleyicisi olan birey aynı zamanda yapıya hayat veren, onu canlı tutan özne konumundadır. Öyle ki birey üretilen sosyal bağlamın temsilcisi ve içerisinde bulunduğu bağlamın bir parçasıdır. Dolayısıyla bağlam içerisindeki eylemleri, etkileşimleri ve değerleri yapıdan bağımsız değildir (Aydemir, 2016, s. 13-14). Hemşehri mahalleleri de yeni kentlilerin oluşturduğu cemaatsel yapılara örnek teşkil etmiştir (Duben, 2012, s. 23). Bu mahalleler bölgesel ya da etnik kökene göre farklı kesimlere bölünmüştür. Fakat bu kesimlerin hemen hepsi kendi içerisinde homojen bir yapı oluşturmuştur. Bu bağlamda bu mahallelerde yaşayan insanlar arasında bölgesel ya da etnik sınırları aşan bir samimiyete pek rastlanmamaktadır. Hemşehri mahallerinde birincil ilişkiler hâkimdir. Kısacası etkileşimin güçlü olduğu, samimi bir ilişki biçimiyle karşı karşıyayızdır. Mahalle kültürü, ilişkinin ikincil ilişki türüne evrilmesini engellemiştir. Hemşehri mahalleleri göçmenin kente tutunabilmesinin bir oluru olarak görülmüştür (Tezcan, 2011, s. 18). Özellikle ülkemizde hâlâ geniş akrabalık ilişkilerinin kurumsallaşmış bir sistem olarak varlığını devam ettirmesi mahalle kültürü sayesinde. Öyle ki bakıldığında bugün bile kentleşme ve endüstrileşmenin hatırı sayılır ölçüde artmasına rağmen akrabalık ilişkileri önemini kaybetmemiştir. Nitekim kentlerde akraba olmayanlar arasında dahi 'abla, ağabey, yenge, bacım' benzeri ifadelerle akrabalık koduna göre yürütülen geniş bir toplumsal ilişkiler yelpazesi bulunmaktadır (Duben, 2012, s. 84-98).

Gecekondu ve hemşehri mahalleleri, köy ile kenti tanıştıran ve köy ile kenti barıştıran bir mekanizmadır. Bu mahalleler göçü görünür hale getiren somut mekânlardır. Hem izolasyonun hem de kentte ayakta kalabilmenin araçsal olurudur. Gecekondu, yabancı olunan kent hayatına verilen tepkinin mekân halidir. Yeni kentlilerin kente yabancılığını atlatabilmesi için ara mekanizmadır. Diğer taraftan ise gecekondu ve hemşehri mahalleleri kentli için eleştirinin başlangıç noktasıdır. Bu mekânlar kentlinin gözünde köyü kente getirme projesidir. Kentli için yerleşim biçimi ve cazibe merkezi apartmanlardır. Apartman toplumu gecekondu toplumundan kültürel anlamda daha üstündür. Dolayısıyla kentli için makul olan yerleşim tipi apartmandır. Gecekondu apartmanların diyalektiğidir denilebilir (Tezcan, 2011, s. 39-40). Diğer taraftan bu olgu ülkemizdeki hem yoksulluk kültürünün ana modüllerini oluşturmaktadır hem de kentleşme sürecinin yayılım ateşi altında kalan insanlarımızın durumunu ortaya koymaktadır (Türkdoğan, 2007, s. 194).

3. Yöntem

Göç, akademik dünyanın ilgi duyduğu konuların başında gelmiştir. Öyle ki Türkiye'de bu durum daha fazla hissedilmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaştan sonra ülkemize gelen yoğun bir Suriyeli göçmen nüfusu göç alanında yapılan çalışmaların artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sosyal bilim alanında göçe dair birçok çalışma mevcuttur. Son dönem akademik çalışmaların Suriye veya diğer uluslararası göç hareketlerine odaklanmasından sebep iç göç olgusu ikinci plana düşmüş, çalışmaların sayısı görece azalmıştır. Söz gelimi Bursa-Muş arasında neredeyse elli yılı aşkın süredir devam eden göç hareketliliği akademik çalışmaların ilgisinden kaçmış görünmektedir. Bu eksiği gören bir çalışma olarak tasarlanan araştırma Muş'tan Bursa'ya göç eden vatandaşların gözüyle göç olgusunu incelemek amacıyla. Nitel saha araştırması olarak tasarlanan çalışmanın etnografik analize yönelmesi sebebiyle bu minvalde derinlemesine görüşmeler ve bölgesel incelemeler yapmak üzere katılımlı gözlem ve

saha incelemeleri yapılacaktır. Göçü gerçekleştiren aktörleri referans olarak tespit edilen katılımcılar ise kartopu örneklem tekniğiyle belirlenmiştir.

Bu çalışmada ayrıca nitel araştırma desenlerinden etnografik kuram esas alınacaktır. Çünkü etnografi, toplum sahnesindeki aktörlerin başvurduğu mantığı anlamaya ve yeniden üretmeye çaba göstermektedir. Toplumsal eylemi harekete geçiren itici güç, sosyal hayatın ve sosyolojinin ana malzemesidir (Rock, 2021, s. 31). Diğer taraftan köken olarak on dokuzuncu yüzyıl Batı antropolojisine ve sosyal bilimlerde Weberci geleneğe dayanan etnografi, toplumlara ve kültürlere dair sistematik bilgi üretme çabasıdır. Etnografik yöntemle göre insan, kendi kültürel varlığı içerisinde anlaşılabilir. Bu yönüyle pozitivistliğe karşı olarak ortaya çıkmış ve yorumsamacı yaklaşım içerisinde gelişim göstermiştir. Dolayısıyla etnografik yöntemin mantığı, ampirik araştırmalara karşı geliştirdiği itirazlara dayanmaktadır. Etnografik yöntem için önemli olan insanların ne söylediği değil ne yaptığıdır. İnsanların yaptıklarına odaklanarak karmaşık gibi görünen kültürel davranışları hakkında açıklama yapmayı vaat eder. Bunu yaparken araştırdığı grubun ya da kültürün bütünü, o grup veya kültürün bütün mensuplarını kendi gözünden görerek onların sahip olduğu kültür kodlarıyla anlamaya çalışır. Bu minvalde etnografi, insan topluluklarını gündelik yaşam dairesi içerisinde ele alarak incelemektedir (Türkmenoğlu, 2021, s. 210). Kısacası etnografik yöntem, insanı ve kültürü anlamaya dair çalışmalar ortaya koymaktadır. Bunu da derinlemesine bakışı, içeriden anlamayı ve özdeşleşimselliği kapsayan yolları takip ederek yapmaktadır (Burgan, 2017, s. 115-134). Muş'tan Bursa'ya göç edenlerin gittikleri yeni kente ve bu kentte oluşturdukları mekânlara kültürel kodlar üzerinden nasıl bir anlam kattıklarını irdeleyen bu çalışma açısından da etnografi, en uygun araştırma desenini teşkil etmektedir.

Çalışmanın evrenini Bursa ili oluşturmaktadır. Bursa ilinde yaşayan Muşlu göçmenleri temsilen merkez yerleşimde yaşayan 15 kişinin katılımı ile saha araştırma süreci tamamlanmıştır. Saha görüşmeleri neticesinde göçmen kimliğinin yeni bir kültür evreninde nasıl dönüştüğü yahut kendini koruduğu sorunun toplumsal görünüşleri irdelenmiştir. Nitel araştırmalarda görüşme sayısı kesinlik arz etmemekle birlikte araştırma döngüsü kendi içinde yeni bilgi imkânı tükeninceye kadar devam edebilmektedir. Ancak sayının belirli bir sınırın üzerine çıkmaması gerekmektedir. Zira yüksek katılımlı görüşmelerin analizi bir başka araştırma sorununa dönüşebilmektedir.

Görüşmecilere sorulmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Soru formu geliştirilirken göçmen kimliğinin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınmış ve sorular boyutlandırılmıştır. Nitekim Bursa göç ve göçmen kimliği itibarıyla oldukça zengin ve çeşitli örneklikleri barındırmaktadır. Uluslararası göçün tam da merkezi sayılabilecek bir şehir olmasının yanı sıra iç göç bağlamında birbirinden farklı coğrafya ve kültürlerden de yoğun göçmen nüfusa sahip bir şehirdir. Bu bağlamda göçmenlere 3'ü demografik 5'i göç süreci/göçün hikâyesi ve 6'sı mekân-kültür ile alakalı toplam 14 adet soru sorulmuştur. Görüşmeler 15 Şubat – 15 Nisan 2022 tarihlerinde online olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada görüşmeler kapsamında katılımcıların izni dâhilinde görüşmeler ses kaydına alınmış ve ses kayıtlarının daha sonra deşifresi yapılarak analiz edilmiştir. Göç sürecinin nasıl tecrübe edildiğini anlamak için de veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

4. Bursa'da Göç ve Muşlular: Göç Hikâyesine Odaklanmak

Göç sürecinin öznesi olan Bursa'da yaşayan Muşlular üzerine gerçekleştirilen saha araştırmasında elde edilen görüşme notları, görüşmecî ifadeleri ve saha notlarının bileşkesinde bazı sonuçlar ortaya konulacaktır. Bu bölümde konu sahadan derlenen veriler ışığında analiz edilecek ve çeşitli alt başlıklar etrafında tematik analizlere yer verilecektir. Bu makalenin sınırları da gözetilerek elde edilen veriler üç ana başlık altında özetlenerek, konu öz olarak ortaya konulacaktır. Bu özün üç eksene dayanıyor olması konunun çok boyutlu doğasını derleme ve toplama adına bir çerçeveye çizme ve yeni bir araştırmaya alan açma amacına uygundur. Nitekim konuya dair yeni bir bakış üretmek için daha kapsamlı, uzun vadeli ve çoklu araştırma pratiklerine gereksinim duyulmaktadır. Bursa'da yaşayan Muşlu göçmenlerin ilk kuşağı ve diğer kuşaklarla aradaki farklar, yeni kuşağın hayat tarzı ve gerilimler, mekân transferleri ve yeni mekân inşa çabaları, ekonomik etkinlikler çerçevesinde yaşanan sınıfsal konum alışlar, dernekleşme ve aidiyet bağlarının sivil tezahürleri ve şehre taşınan aşiret-akrabalık ilişkileri, kadınlık ve erkeklik rolleriyle yeni toplumsal cinsiyet görünümleri, din, değer ve gelenek yönelimli yaşam alışkanlıklarındaki değişimin dinamikleri vb. gibi daha pek çok konu bu araştırmada kısmen görülen ancak derinlemesine odağa alınmayan başlıklar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla daha kapsamlı çalışmalar vesilesiyle bahsedilen konuların araştırılması da bu makalenin önerileri arasında yer almaktadır.

4.1. Coğrafya Kader mi Yoksa Keder mi?

Türkiye'nin Doğusu batıya teşne bir göç hikâyesinin kaynağı sayılabilir. Nitekim göç veren ve göç alan denkleminde doğu, batıya muhtaç bir görünüm arz etmektedir. Bunun sebebi için somut başlıklar sayılabilir; iklim şartları, sosyal imkânların eksikliği, terör, zorlama, algılar, hayaller ekonomik koşullar vb. daha pek çoğu sıralanabilir. Her ne vakıa hâsil olsa da insanların topraklarından kopmalarına sebebiyet veren, bir anlamda kaderleri olan coğrafyadan, kaderin çizdiği coğrafyaya yönelmelerini meşrulaştırmıştır. Göç bu coğrafyada kalana zor, gidene değil. İnsanlar coğrafyanın onlara yüklemiş olduğu bu misyondan kurtulup sosyo-ekonomik imkân ve fırsatların daha yoğun olduğu Batı illerine göç etmektedir. Hatta coğrafyanın şartlarını da yanında götürmekte, kültürün bölgeye mahsus karakterini bir başka kente taşıma hevesindedir.

Muş'tan Bursa'ya göç eden insanlar için de durum bundan farksız değildir. Muş, bulunduğu konumu ve coğrafyası itibarıyla tarım ve hayvancılığın yapıldığı bir yerdir. Fakat kış ikliminin sert geçmesi ve neredeyse yılın yarıdan fazlasının karlı olması insanları oldukça müşkül bir duruma sokmaktadır. Nitekim kış göç kararının ilk ve en yaygın gerekçesi, arkasına saklanılan şikâyet unsuru olarak durmaktadır. Nitekim katılımcılarımızdan biri bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Göçe geliş sürecindeki en büyük etken Muş'un coğrafyası ve iklim şartlarıydı. Çok uzağa gitmeyelim. Örneğin bu sene Muş'a Kasım ayında kar yağmaya başlamış ve Nisan ayına kadar devam etmiş. Biz ordayken de benzer bir durum vardı. Ve işimiz gereği iklim yılın 12 ayı çalışmamıza müsaade etmiyordu. Sadece 6 ay çalışabiliyorduk. 6 ay çalışıp geri kalan 6 ayda da biriktirdiğimizi yiyorduk. Toprağınız var, hayvanınız var. Ama işleyemiyorsunuz. Ne yapayım ki öyle toprağı. Dolayısıyla maddi anlamda biriktirebildiğimiz bir şey de yoktu. Ancak çocuklardan sonra durum biraz daha değişti. Çocuklar okula gitmeye başladı diğer taraftan evin getirdiği yükler beni farklı bir arayışa yönlendirdi. Hem maddi olarak bir şey birikmiyordu hem de çocukların eğitimi benim için çok önemliydi. Bu anlamda Muş'un imkânları oldukça kısıtlıydı. Biraz da çocukların geleceği için göç etmek zorunda kaldım. (Katılımcı 4)”

İnsanlar taşrada ekonomik sorumlulukların altında çoğu zaman ezilmektedir. Özellikle Muş gibi yerlerde toprağı ve hayvanları olan insanlar bile zorluklar karşısında yenilirken toprağı ve hayvanı olmayanlar için durum daha da ağırlaşabilmektedir. Çünkü toprağınız yoksa emek gerektiren fabrika gibi işlerde çalışmak zorundasınız. Bu anlamda Muş, neredeyse bir yoklar şehri olarak anılırken, ne fabrikasıyla, ne üretim ve ticaret potansiyeliyle insanına sunabilecek imkânları kısıtlı bir şehirdir. Dolayısıyla şehirde yoğun bir işsizlik durumu yaşanmaktadır. Bu da göçü tetikleyen unsurların başında gelmektedir:

“Bursa’ya taşınmamızın en büyük sebeplerinden biri Muş’ta yoğun bir şekilde var olan işsizlik. Bizim Muş’ta olduğumuz dönemde hiçbir fabrika yoktu. Dolayısıyla Muş’ta hayvancılık ve tarımla uğraşmıyorsan iş bulmak hayli zordu. Hayvancılık ve tarım dışında iş istihdamı neredeyse yok diyebilirim. Bizde 80’li yılların başından 1993’e kadar tütün işi yapıyorduk. Tütün ile geçimimizi sağlıyorduk. Tütünü ekip Muş tekel fabrikasına veriyorduk. Ancak sonra fabrika kapandı ve bizim yaptığımız işin de hiçbir anlamı kalmadı. İki-üç aile onla geçimimizi sağlıyorduk. Tekel kapanınca hepimiz ortada kaldık. Merkezde iş bulmak da imkânsızdı. Belki birkaç tane lokanta da iş bulabilirdin. Oralarda da herkes akrabasını alıyordu. O yüzden oralarda çalışman için de bir akrabanın lokantası olması lazımdı. E o da bizde yoktu. İşsiz de kalamazdık. Muş’ta kalmış olsak işsizlik bizim için sürekli bir potansiyel tehdit olarak kalacaktı. O yüzden kalktık buralara geldik. (Katılımcı 3)”

Aslına bakılırsa, ekonomik veya coğrafi sebepler göç için birbirini besleyen gerekçeler olurken, göç için başkaca bir sebep aramaya gerek de duyulmamıştır. Lakin bir başka açıdan göçenlerin profiline bakınca farklı örneklerle de karşılaşmaktadır. Söz gelimi, işini geliştirmek, zenginliğini artırmak veya zenginçe yaşamak, müreffeh bir hayat sürmek yahut aileyi korumak ve canının kıymetini bilmek gibi sebepler de göç sürecini tetikleyebilmiştir. Bu durum insanların bölgeden kısmen de olsa isteyerek göç etmelerine neden olmaktadır. Ancak bunların dışında Muş’ta ekonomik anlamda gücü yerinde olan bazı aileler de bölgeye özgü olan kan davaları veya terör sorunu gibi sebeplerden ötürü *zorunlu* olarak göç etmek durumunda kalmışlardır:

“Muş’tan 1989 yılında bizimle ilgisi olmayan bir kan davası nedeniyle göç etmek durumunda kaldık. Bakıldığında belki de Muş’tan göç edecek son aile bizdik. Durumumuz halimiz vaktimiz oldukça yerindeydi. Bir amcam vardı. O dönemde İstanbul Kartal sulh ceza hakimiydi. Onun çocukları da Muş’ta eczacılık yapıyordu. Kendi diplomalarıyla bir tane eczane açmışlardı. 2 tane de arkadaşlarının diplomalarıyla açmışlardı. Yani toplam 3 tane eczaneleri vardı. Bir gün gelip birileri bunlardan üç tane eczane var deyip haraç istiyorlar. Tabi amca çocuklarım da kabul etmiyor. Ve amcaoğlunu alıyorlar şu an Muş’ta Taşo mezarlığı olarak bilinen yere götürüp şiddet uygulayarak onu ikna etmeye çalışıyorlar. Amcamın oğlu da adamın silahını bir şekilde elinden çekip onlardan birini vuruyor ve adam orada ölüyor. Sonrasında da hem her iki ailenin ileri gelenleri hem de şehrin o dönemdeki siyasi önderleri bir araya geldiler ve bizim Muş’tan çıkmamıza karar verdiler. Bu şekilde benimle ve çocuklarımla hiçbir bağı olmayan bir kan davasından ötürü göç etme durumunda kaldık. (Katılımcı 8)”

1980’li yılların sonu ve 90’lı yılların başında bölgede PKK’nın eylemleri çok yoğun bir şekilde artmıştır. Yaşanılan ve derinden hissedilen güvenlik sorunu insanları farklı arayışlara yönlendirmiştir. Örgüte karşı çıkan köylülerle olan çatışma veya örgüt tarafından köylerin boşaltılması isteğı bölgeden insanların zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan halk için çocuklarının dağa çıkarılma korkusu vardı. Bu bağlamda korkudan kaynaklı endişeler bölgede zaten var olan göçü artırmıştır:

“1991 yılında Muş Hasköy’de PKK bir eylem dolayısıyla Hasköy’e girmek istedi. Hiç unutmuyorum PKK Hasköy’de halkla bir araya geldi ve sivillere dokunmayacaklarını karakolu ele geçirmek istediğini söylemişti. Bizim Hasköy halkı buna çok sert bir şekilde karşı çıktı ve halk da PKK’yla çatışmaya girdi. Onlardan beş kişiyi ölü ele geçirmiştik. Bizden zihinsel engelli bir akrabamızı kaybetmiştik. 8 tane çocuğum vardı. Terör olayları beni Bursa yollarına düşürdü. Bir taraftan daha rahat iş bulur çalışırım diğer taraftan çocuklarım da burada daha iyi eğitim alır diye düşündüm. Çünkü kendimden ziyade örgütün onları dağıtma çıkarma isteğinde bulunmasından korkuyordum. (Katılımcı 5)”

Bölgenin diğer şehirlerinden pek de farkı olmadığı kanaatiyle birlikte Muş’ta göç kararının belli başlı sebepler etrafında alındığı anlaşılmaktadır. Bunların başında zorunlu halleri doğuran terör, kan davası ve işsizlik gibi sebepler gelirken; bir diğer ucunda ise daha iyi bir hayat arayışı, nitelikli işlerde çalışma isteği, iklim şartlarından kaçma ve Muş’ta “geriye kalan” olmama arayışı sayılabilir. Bu anlamda yapılan göçlerde katılımcı eksenli amaçsal farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Bahçalı ve Kahraman, 2015, s. 42-45).

4.2. Özün Kaviliği: Bursa’da Muş’lu Olmak/Kalmak

Taşradan kente isteyerek ya da zorunlu fark etmeksizin yapılan göçler beraberinde duygusal - özellikle umutsuzluk gibi- yükler barındırmaktadır. Her ne kadar eş, dost, akraba yardımıyla bu süreç gerçekleşse de ortada bariz bir bilinmeze yolculuk durumu söz konusudur. Kente yabancısınız. Dolayısıyla bu durumu aşmak için olabildiğince yoğun bir dayanışma ruhu ve kolektif bir şekilde hareket etme ihtiyacı hissedilmektedir. Bu da daha önce giden göçmenler sayesinde oluşan sosyal ağlar vesilesiyle gerçekleşmektedir. Öyle ki daha önce gidenlerin aktardığı bilgi sonucu Bursa’ya veya kente dair bilgi sahibi olunmaktadır. Nitekim yapılan göçlerin hemen hemen birçoğu akrabalar sayesinde. Muşlular için neredeyse her ailede Bursa’ya göç etmiş birini bulmak mümkündür. Tam anlamıyla göç sürecini kolaylaştıran bir sosyal sermaye potansiyeli devreye girmektedir (Aydemir, 2011, s. 44-52). Muş’lu olma, aşiret/akraba b/ağları, hemşehri dayanışması vb. sosyal sermaye bileşenlerinin göç sürecinin zorluklarını aşma ve süreci kolaylaştırma etkisinden bahsedilebilir. Zira kente yabancı kimliğiyle ne yapacağı hususunda güvensizlik hisseden bireyler bir anda kendilerini “*Muş güven halkası*” içinde bulmaktadır. Kente uyum, adaptasyon, iş bulma, ev bulma vb. daha pek çok sorun bu güven halkası ve ilişki ağları içinde eritilmektedir. Özel olarak akrabanın, hemşehrinin varlığı göç etme niyetindekileri cesaretlendirmektedir:

“Bursa’da yaşayan bir dayım vardı. O dönemde Bursa’nın tanınan şahıslarından biriydi. Babamın ikinci eşinden olan çocuklarıyız. 5 kardeşlik. Bir de ilk annemizden 7 kardeşim vardı. Göçe karar verdiğimizde 19 yaşındaydım. Abim de Bursa’da dayımın kızıyla evliydi. Benim o dönemde aklımda Muş’tan İstanbul’a göç etmek vardı. Ancak abim beni de baldızıyla yani dayımın diğer kızıyla nişanladı. Dolayısıyla İstanbul yerine Bursa’ya göç ettim. Dayımın Bursa’da oluşu ve benim de dayımın kızıyla evlenmem Bursa’ya göç sebebim olmuştu. (Katılımcı 1)”

Akraba ve onunla oluşan sosyal ağlar neticesinde yeni bir hayatın kapıları aralanmaktadır. İnsanlar sadece memleketlerini değil daha önce Muş’ta yapmış oldukları işi de çoğu zaman bırakmaktadır. Şehir hayatına tutunabilmek için farklı işler yapmayı deneyimlemektedir. Çünkü yaptıkları işlerde ya istedikleri geliri elde edemiyorlar ya da iş ortamında karşılaştıkları farklı davranışlar onları yeni arayışlara sevk etmektedir:

“Muş’ta manifaturacı dükkanım vardı. Bursa’ya ilk geldiğimizde manifaturacılığı bırakıp iş konusunda bir arayışa girmiştik. Terminalde çalıştım. Şoförlük yaptım. Ancak başkasının

işinde çalışmak çok ağır geliyordu. 2 yıl dayanabildim. Çünkü varlıklı bir aileden geliyorsunuz ve Bursa'ya gelene kadar Muş'ta kendi işinizi yapmışsınız falan o yüzden başkasının elinin altında çalışamadım. Terminalde katiplik yaparken hep çekiniyordum terminal ortasında bağırınca tanıdıklarımın birileri beni görecekti diye. Benim Bursa'ya taşınmama vesile amcama da söyledim ve başkasının yanında çalışmaya bıraktım. 91'den sonra kendi işimi yapmaya başladım. Kendi işimin patronu olmak istiyordum. Al-sat işi yaptım ilk etapta. Sonrasında şu anda da yaptığım iş olan müteahhitliğe başladım. Büyük arsalar aldım 10 dönüm 15 dönüm. Bunları da muhacirlere hisse şeklinde sattım. Burada tutunabilmek için cesaretli olmak lazımdı. Ve bende öyle yaptım. (Katılımcı 7)”

İnsanlar farklı deneyimler yaşasalar da her ihtimale karşın bunu sürekli olarak akraba ve hemşehrilerinin yaşadığı yerlerde tecrübe etmişlerdir. Onların olduğu mahallelerden uzaklaşmamışlardır. Ve sürekli o sosyal çevre içinde kalmışlardır. Bakıldığında göç edenlerin ilk etapta Muşluların yoğun olarak yaşadığı Bursa'nın Yıldırım ve Osmangazi ilçelerine yerleştiği görülmektedir. Dahası bu ilçelerde Muş'un benzer köylerinden gidip kendi mahallerini kuran Muşlular vardır. Örneğin Muş'un Karaağaçlı köyü veya Sungu Beldesinde kalanlar Bursa'da genel olarak Yıldırım ilçesinin Bağlarbaşı ve Araba Yatağı mahallesinde ya da Osmangazi ilçesinin Sırameşeler mahallesinde yaşamaktadır.

“Burada ilk olarak Bursa'nın Yıldırım ilçesinde Bağlarbaşı mahallesine yerleştim. Şu anda da aynı mahallede kalıyorum. Bursa'da yaşayan akrabalarımın birçoğu da bu mahallede yaşıyor ve şu an bana en uzak oturan akrabam tahminen 10 dk mesafede. Akrabalardan uzak bir yerlerde ev baktım ama maalesef bulamadık. Diğer yandan fiyatlar da çok yüksekti. O yüzden burada tuttuk. Geldiğimden beri de burada oturuyorum. İleriki bir dönemde maddi durumum daha iyi olsa dahi akrabalarım birçoğu Yıldırım'da olduğu için buradan uzaklaşmam. Yine Yıldırım'dan ev tutarım. (Katılımcı 4)

Bursa'da ilk olarak Sırameşeler mahallesine yerleştim. Hâlâ da burada yaşıyorum. Buraya yerleşmemin sebebi de hem Anadolu insanının yoğunlukta olduğu hem de Muşluların oldukça yoğun olmasından dolayı yerleştik. Burada selam verince selamını alıyorlar en azından. Çünkü Ankara tecrübem bu tercihimde etkili oldu. Hiç unutmuyorum Ankara'da caddede yürürken birini selam verdim selam verdiğim kişi bana dönüp sen beni nereden tanıyorsun da selam veriyorsun demişti. Bende pardon, size selam vermem için illa sizi tanımam mı gerekiyor demiştim. Muş'ta biz yolda giderken selam verir selam alırız genel olarak. Oradan kalma bir alışkanlıktı. Ama o adam verdiği tepki bende ciddi bir kırılma yaşanmasına sebebiyet verdi. O gündür bugündür kendi kültürümden uzak bir yerde ya da eş, dostumun yaşadığı yerden uzaklaşmaya tahammülüm yok. Burada hepimiz birbirimizi tanıyıp kolluyoruz. Bu anlamda ciddi avantajları var. Niye başka yere gideyim ki?(Katılımcı 5)

4 yıl boyunca Araba Yatağı'nda kirada kaldım. Sonra yine aynı mahallede kendime ev yaptım. Çocuklarımı da bu mahalleye taşıdım. Ve hâlâ bu mahallede hep birlikte yaşıyoruz. Araba yatağını ev yapmadan önce tekrardan buradan arsa alıp ev yapmam da komşularımızın ve oluşturduğumuz çevrenin çok büyük etkisi oldu. Etrafımızdaki insanların birçoğu Muşlu ve Hasköylü. Hiç yabancılık çekmiyoruz. Arsanın sahibi de asker arkadaşım. O da Muşlu. O bizden çok önce buralara gelmişti. Sağolsun o dönemde arsayı da bana oldukça uygun bir fiyata verdi. Ve burada evimizi yaptık. (Katılımcı 1)”

Muşlular Bursa'da genel olarak akrabalarının olduğu yerlerde yaşasalar da diğer bölgelerden ya da diğer illerden gelen göçmenlerle gündelik hayatta iç içedirler. Erzurumlular, Artvinliler, Muhacirler sürekli muhatap oldukları insanlardır. Dolayısıyla farklı illerden gelen göçmenlerle etkileşim halindedirler. Kendi içlerinde kapalı bir topluluk olarak görünseler de diğer

göçmenlerle iyi anlaştıklarını ifade etmektedirler. Fakat diğer taraftan Balkanlar'dan gelen muhacirlerle de zaman zaman anlaşamadıklarını vurgulamaktadırlar:

“Benim bulunduğum yerde genel olarak doğulu ve Karadenizli insanların çoğunlukta olduğu bir yer. Sürekli gün içerisinde bunlarla etkileşim halindeyiz. Bakkalda manavda ya da sokakta yürürken... bugüne kadar hiç problem yaşamadık. Hatta bazen akrabalarım gelir ve onlarla olan muhabbetimizi görünce “ya hacı ağabey sen muhtarlığa adaylığını koysan vallahi kazanırsın diyorlar.” Bir de bulunduğum yerde bana kanaat önderi gözüyle bakıyorlar. Sadece Muşlular değil Erzurumlular ya da Karadenizliler de. Mesela onlar içerisinde de herhangi bir ihtilaf olduğunda veya aile içi bir sıkıntı olduğunda çözüm için beni çağırırlar. Daha geçen gün burada Artvinli bir arkadaşın oğluyla gelini ayrılacaklardı. Dünürleri geldi ve iki aile arasındaki bu olayı düzeltmek için ben aracı oldum. Veya buradaki siyasi figürler seçim dönemlerinde sürekli gelip beni ziyaret ederler. Bu da insanlarla olan bu muhabbetimizden kaynaklanıyor tabi. Erzurumlularla etkileşimimiz oldukça iyi. Çünkü kültürel anlamda bir yakınlığımız var ve bu da daha rahat bir iletişim kurmamıza neden oluyor. Kültürel anlamdaki yakınlık aradaki mesafeyi de önemli ölçüde silikleştiriyor. Burada genelde anlaşamadığımız ya da sıkıntı yaşadığımız etnik grup muhacirler. Balkan muhacirleri bizden oldukça uzak yaşıyorlar. Muhacir mahallesi hemen yanı başımızda onlara çok yakın oturuyoruz. Kültürel olarak uzağız birbirimize. Onlar çok rahat giyiniyorlar çok rahat davranıyorlar bu da bize uymayan bir şey. Bilemiyorum belki de Doğu'dan Muş'tan geldiğimiz için benim ne kadar devletçi olduğumu bilmiyor ama beni terörle Doğulu olmakla etiketliyor. Dolayısıyla onlarla ilişkilerde bize karşı olan çekimserlikleri bariz bir şekilde hissediyoruz. (Katılımcı 6)”

Bursa'da da Muşlular içerisinde yaşamak Muş ile irtibatın yoğun bir şekilde devam etmesine neden olmaktadır. Hem Bursa'daki hem de Muş'taki yakın ilişkiler dolayısıyla geleneksel birçok örf ve adet sürdürülmektedir. Öyle ki Muş'a gelmeler genel olarak ya cenaze ya da düğün vesilesiyledir. Bu şekilde Muş ile irtibat bir taraftan sıcak tutulurken diğer taraftan da çocukların kendi öz kimliklerinden uzaklaşması engellenmeye çalışılmaktadır:

Muş ile irtibatımız devam ediyor. Hem iki oğlumun orda olması hem de geleneksel örf adetlerimiz açısından düğün ve taziyelere sürekli gidiyorum. Özellikle burada şöyle bir durum var. Bizim kuşak yani Bursa'ya göçü gerçekleştirenler vefat ettiğinde Muş'a memleketine defnedilmek istiyor. Öyle olunca özellikle burada vefat eden akrabalarımız Muş'a defnedildiği için sürekli Muş'a gidip geliyoruz. Sadece Muş'ta vefat eden akrabalarımızın cenazesine gitmiyoruz. (Katılımcı 8)

4.3. Geri Dönüşün İmkânsızlığı

Muşlular Bursa'da kendilerine yeni bir 'mini Muş' yarattıkları için geriye dönme fikrine de oldukça mesafeli yaklaşmaktadırlar. Bir taraftan çocuklarının orada kalıcı işlerinin olması ve büyükşehir hayatına alışmış olmaları diğer taraftan akrabalara olan yakınlıkları sayesinde Muş'u çok fazla aramamaları onlara Muş'a dönmek için oluşabilecek sebepleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca uzun yıllardır Bursa'da yaşamış olmaları zihinsel bir dönüşüm de yaşamalarına neden olmuştur. Örneğin Muş'ta veya Doğu bölgesinde genel itibarıyla yaşça büyüklerin dediği yapılırlar ve büyüklerin isteği duygusu herkesi bastırır. Fakat uzun yıllardır Bursa'da kalan Muşlularda da artık çocuk merkezli bir zihinsel dünyaya evrildiği görülmüştür. Bu bağlamda katılımcılar genel olarak çocuklardan kaynaklı olarak dönemeyeceklerini ifade etmiştir:

“Bir çocuğum burada doğdu. Diğer çocuklarım Muş'ta doğdu. Ama hepsi çok uzun yıllardır Bursa'da olmamıza rağmen hâlâ Muş şivesiyle konuşurlar. Muş gelenek, örf ve adetlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ancak Muş'a geri dönerler mi dersiniz. Çok zor diye tahmin ediyorum.

Ben dönmeyi çok arzu ediyorum lakin benim de onlardan uzaklaşmam biraz zor olabilir. (Katılımcı 6)

42 yıldır Bursa'dayım. İlk geldiğim vakitler çok ciddi zorluklar çeksem de özellikle son 10 yıldır halimiz vaktimiz yerinde. Muş ile de irtibatımız hâlâ akrabalarımızdan dolayı devam ediyor. Belli aralıklarla gidip geliyoruz. Aslında benim gibi emekli biri için Muş'a geri dönmek en mantıklısı gibi duruyor. Fakat kızlarım oğullarım torunlarım burada. Hepsi çevremde. Onları görememek veya torunların özlemi bir şekilde buradan çıkmama engel oluyor maalesef. (Katılımcı 2)"

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcılar Bursa'ya göçü gerçekleştiren ilk göçmenler olduğundan çok uzun yıllardır Bursa'da yaşamaktadırlar. Dolayısıyla katılımcılara göre bu saatten sonra kültürel ve zihinsel olarak Muş'a ayak uydurabilmeleri çok zor. Bu da dönüşü oldukça zor bir hale sokmaktadır:

"Diğer taraftan Yusuf adında engelli bir oğlum var. Bizim oraların da şöyle bir sıkıntısı var: deli adamı zır deli ederler. Fakat burada mahallede sokakta insanlar oğluma karşı inanılmaz merhametli. Birçok konuda ona ve bize yardımcı oluyorlar. Muş'a dönersem onu tekrardan rehabilite edebilir miyim? Gerçekten endişeliyim. (Katılımcı 5)

Doğrusu söylemek gerekirse bana Bursa'dan Muş'a kadar altın külçe döşeyip verseler Muş'a yine de dönmem. Çünkü ben artık Muş'un kültürünü kaldıramam. Ne kültürü dersiniz eğer bizim nemrut varî davranış biçimlerimiz var. Çok uzun yıllardır burada olduğum için de kaldırılabileceğimi düşünemiyorum. Sizin hiçbir suçunuz günahınızın yokken suçu işleyen akrabanız diye sizde tekfir ediliyorsunuz. Ölen gidiyor kurtuluyor eziyeti siz çekiyorsunuz. İnsanlar çok sığ düşünüyor. Özgür değilsiniz. Rahat davranamıyorsunuz. Sürekli göz önündesiniz. Ve insanlar yaptığınız her şey hakkında bilgi sahibi. Bir olay oluyor örneğin kan davaları. Yaşayan ölümlere dönüyorsunuz. Elimden gelse gücüm yetse yeğenlerim var orda onları çekip çıkarmaya çalışıyorum. Örneğin, orada ünlü bir market vardı. Adamlar çok zengindi. Petroller çiftlikler marketler derken baya varlıklılardı. Ancak şu an hiçbir şeyleri kalmadı. Bütün malları ipotekli. Adamlar dımdızlak kaldı. Neden? Çünkü Muş gibi küçük yerlerde varlıklı oldunuz mu herkesin gözü sizde olur. Sürekli siz konuşulursunuz. Kimse sizin hangi eziyetle o varlığa sahip olduğunuzu konuşmaz. Nazar ederler. Ve yıkmak köstek olmak için ellerinden geleni yaparlar. Arkanızda iyi bir kitle yani bir aşiret yoksa ayakta kalman çok zor. Dolayısıyla neden dönelim ki? Burada istersen uçağa bin kimsenin umurunda değil. Özgürsün. Rahatsın. (Katılımcı 3)"

Katılımcılardan sadece bir tanesi geçmişte zorla göç ettirildiğinden ve kan davasından dolayı çok uzun yıllardır Muş'a gidememesinden dolayı şartlar oluştuğunda seve seve Muş'a dönmek istediğini ifade etmiştir. Kendisinin gidemese dahi bir gün dönebilme umuduyla yaşadığını ve yaşadığı yerdeki birçok şeyin duygusal anlamda ona Muş'u hatırlattığını söylemiştir:

"Burada 2 santim kar yağıyor çocukluğum aklıma geliyor. Bugün mesela iftardan sonra akrabalarımınla görüştüm. Dediler ki gülük gelmiş ışgın satılmaya başlanmış. İnanılmaz duygulandım. Bahar ayları bizim için gülük yemekleri ve elimize aldığımız ışgınla geçerdi. O günler aklıma geldikçe içim kötü oluyor. İnsan memleketini arzular. Ramazan bile bir başkaydı bizim için. Sabahtan akşama kadar iftardan ziyade teravih vaktinin gelmesini beklerdik. İftarımızı açar koşa koşa teravihe giderdik. Bizim için manevi bir buluşma ortamı vardı. Buralarda maalesef o maneviyat yok. (Katılımcı 5)"

Göç, içerisinde endişe, korku ve yabancılık gibi pek çok unsuru barındırmaktadır. Fakat yukarıdaki alıntılardan da görüldüğü üzere hemşehrilerle aynı mahallelerde yaşanarak korkular en asgari düzeye indirilmektedir. Göçün ilk dönemleri şehre tutunmak için oldukça sıkıntılı

geçmektedir. Fakat sonrasında zaman geçtikçe işler rayına girdikçe geriye dönüş oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim katılımcıların biri hariç diğerleri dönmeyi düşünmemektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada göç konusunda aralarında organik bir bağ olduğu gözlemlenen Muş-Bursa hattındaki göç süreci incelenmiştir. Bursa ile Muş arasında 1300-1400 km'lik bir mesafe bulunsa da bugün resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık olarak 300.000 Muşlu Bursa'da yaşamaktadır. Göçlerin neden olduğu faktörlere bakıldığında dört unsurun ön plana çıktığı görülmüştür: i) coğrafya-iklim, ii) sosyal hayatın kısıtlılığı iii) ekonomik şartlar, iv) kan davası gibi kültürel nedenler. Göç eden katılımcıların hemen hepsi göç sürecinin ilk etabında kent hayatına tutunma konusunda oldukça zorlandıklarını ve birçok olumsuz durumla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Fakat kent hayatına ve *güven halkasına* dâhil olduktan sonra ise Muş'a geri dönmeye sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir. Bu düşüncenin oluşumunda bir taraftan çocuklarından uzak kalmak istememeleri diğer taraftan da çocuklarının orada elde etmiş olduğu imkânlardan kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Yanı sıra geriye dönme fikri onlara çok uzak olsa da Muş ile irtibatlarını koparmamışlardır. Özellikle akraba cenazesi ve düğünleri vesilesiyle belli aralıklarla Muş'a gelmektedirler. Diğer taraftan akrabaları ve hemşehrileri aracılığıyla Bursa'ya göç etmiş olmaları hasebiyle onlardan kopmamışlar, şehir hayatında da cemaatsel ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Bu da hem Muş'tan gitme niyetindekileri motive etmekte hem de Bursa'dakileri bir daha dönmeme adına ikna etmektedir. Dolayısıyla doğurganlığın yüksek olduğu Doğu Anadolu gibi bölgelerde istihdamı teşvik edecek ve insanların güvenliğini sağlayacak politikaların uygulanması, bu bölgedeki Batı'ya yapılan göçleri azaltacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y., Tekgöz, N. (2020). Göç, Murat Şentürk ve Yusuf Adıgüzel içinde, *Kent Çalışmalarına Giriş: Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi* (s. 303-351), Ankara: Nobel.
- Alver, K. (2013). *Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Aydemir, M.A. (2011). *Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması*. Konya: Çizgi.
- Aydemir, M.A. (2016). Toplumsal Tipler, Mehmet Ali Aydemir içinde, *Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler* (s. 11-33), İstanbul: Açılımkitap
- Aysan, M.F. (2014). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve yeni meydan okumalar, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 67-89), Ankara: Nobel.
- Bahçalı, S., Kahraman, S.Ö. (2015). Artvinlilerin göç tercihlerinde Bursa'nın yerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal analizi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, (31), ss. 37-52, İstanbul.
- Burgan, E. (2017). Çoklu türler etnografisi: yüz yüze bir araştırma imkânı üzerine düşünceler, *Moment Dergi*, 4(1), ss. 115-134, Ankara.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ciğerci, N. (2016). Bursa-Kırcaali hattı: 1989'da gelen Bulgaristan göçmenleri örneği, S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 107-135), (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Değirmenci, K. (2011). Kentsel mekânda 'yerin' ya da 'otantik' olanın yeniden inşası, Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan içinde, *Değişim Sosyolojisi: Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 227-293), İstanbul: Kitabevi.
- Duben, A. (2012). *Kent, Aile, Tarih*. (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Koyuncu, A. (2012). Türkiye'de göç ve kentleşme, Köksal Alver içinde, *Kent Sosyolojisi* (s. 379-395), Ankara: Hece Yayınları.
- Kömürcüoğlu, M. (2014). Göç ve kentleşme: gecekondudan kentsel dönüşüme, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, (s. 89-125), Ankara: Nobel.

- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öner, N.A.Ş. (2016). Göç çalışmalarında temel kavramlar, S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 13-29), (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Rock, P. (2021). Sembolik etkileşimcilik ve etnografi, Paul Atkinson, Amanda Coffey vd. içinde, *Etnografi: El Kitabı* (s. 26-39), (G. Kaçar Tunç ve F. Güllüoğlu, Çev.), Ankara: Nobel.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü*, (5), ss. 33-44, Ankara.
- Simmel, G. (2020). *Bireysellik ve Kültür*. (3. Baskı), İstanbul: Metis.
- Sunar, L. (2014). Toplumsal değişimi açıklamak: temel kavram ve kurumlar, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 1-37), Ankara: Nobel.
- Tezcan, T. (2011). *Gebze: Küçük Türkiye'nin Göç Serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK (DİE). (2020). *2019 Yılı Genel Nüfus Sayım Sonuçları*, Ankara
- Türkdoğan, O. (2007). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözümle*. (2. Baskı), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkmenoğlu, A.T. (2021). İletişim çalışmalarında medya etnografisi üzerine bir değerlendirme, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1), ss. 209-216, Konya.
- Tüylüoğlu, B.T., Yılmaz, M.A., ve Kırtıl, M. (2020). Kentleşme, Murat Şentürk ve Yusuf Adıgüzel içinde, *Kent Çalışmalarına Giriş: Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi* (s. 171-219), Ankara: Nobel.
- Ulutaş, E. (2015). Göç-modernizm, *Sosyoloji Divanı*, 3 (6), ss. 355-360, Konya.

EXTENDED ABSTRACT

Migration is at the forefront of the phenomena that have emerged with the existence of humanity. In every period of history, people have migrated from one place to another, either compulsorily or voluntarily. It is possible to find examples of this situation in our country. When the forced migrations are left aside, it is seen that the main reason for the migrations is the idea of getting rid of the impossibilities of the place where they live. As a matter of fact, when we look at our country, it is seen that migrations are made from East to West in general. Cities located in the west of the country geographically, with their industrial potential and the opportunities they promise, create an area of attraction for immigration and new population movements. So much so that one of these examples is the province of Bursa. The socio-economic opportunities that Bursa has in its body have caused people to migrate to Bursa intensively. At the beginning of those who migrated to Bursa are the people of Muş. According to the data announced by TÜİK in 2020, the highest number of people living in Bursa after the people of Erzurum belongs to Muş. As of 2020, the number of people from Muş in Bursa is 91,183 (TÜİK, 2020). It can be seen that there is an organic connection between Bursa and Muş, which was established with migrations. Although it is not possible to make a certain periodization regarding the history of this link, it can be assumed that the migrations took place in the last fifty years. In this study, it aims to understand the reasons, process and cultural dimensions of the migration mobility between the two cities in question.

The socio-economic characteristics of the population who migrated from Muş to Bursa, the socio-economic changes that occurred in the immigrants and their expectations for the future will be tried to be determined. For this purpose, in-depth interviews will be conducted with family members who are the actors of the migration and who migrated from Muş to Bursa, and the findings will be analyzed. It will be determined and conveyed what the problems experienced by the families who migrated to Bursa from many regions of Muş to solve their economic or socio-cultural problems in the process of adaptation to the city after the migration. In addition, the issue of which socio-economic changes brought about by the adaptation to the city and urban life in the migrating families will be examined in detail. The reason for choosing Bursa as the research area is hidden in the population composition of Bursa. After the collapse of the Ottoman Empire, T.C. After the establishment of the Turkish state, there was an intense migration to Bursa, especially from the Eastern provinces of Turkey. At the beginning of these provinces, Erzurum came first and then Muş. There are two main reasons why Bursa is attractive for the people of Muş: First, its relatives have settled here. The second is that because Bursa is an industrial city, there are employment opportunities.

Qualitative research method was used in the study. The universe of the study is Bursa province. The field research process was completed with the participation of 15 people living in the central settlement, representing the Muş immigrants living in Bursa. As a result of the field interviews, the social aspects of the problem of how the immigrant identity is transformed or preserved in a new cultural universe were examined. Although the number of interviews is not certain in qualitative research, the research cycle can continue until the new information opportunity is exhausted. However, the number must not exceed a certain limit. Because the analysis of high-participation interviews can turn into another research problem.

A semi-structured interview form was prepared to be asked to the interviewees. While developing the questionnaire, the socio-cultural characteristics of the immigrant identity were taken into account and the questions were sized. As a matter of fact, Bursa has very rich and diverse examples in terms of immigration and immigrant identity. In addition to being a city that can be considered the center of international migration, it is also a city with a dense immigrant population from different geographies and cultures in the context of internal migration. In this context, a total of 14 questions were asked to the immigrants, of which 3 were demographic, 5 were migration process/story of migration and 6 were related to space-culture. Interviews were held online between February 15 and April 15, 2022. Within the scope of the interviews in the study, the

interviews were audio recorded with the permission of the participants, and the audio recordings were then decoded and analyzed. In order to understand how the migration process was experienced, the data were analyzed by content analysis.

The last part of the study is the findings and conclusion part. In the findings part, analyzes were made based on the opinions of the participants, and a general evaluation of the analyzes was expressed in the conclusion part. At this point, some of the participants had to migrate due to family and socio-cultural reasons, while others voluntarily migrated due to the geographical and economic inadequacies of Muş. Even if you go voluntarily, migrating from the countryside to the city has certain difficulties in itself. Almost all of the migrating participants stated that they had a hard time holding on to the city life in the first stage of the migration process and they encountered many negative situations. However, after being included in the city life and the circle of trust, it was determined that they did not look forward to returning to Muş. It is understood that in the formation of this thought, on the one hand, they do not want to stay away from their children, and on the other hand, it is due to the opportunities that their children have acquired there. Besides, even though the idea of going back was far from them, they did not break their contact with Muş. They come to Muş at regular intervals, especially on the occasion of relatives' funerals and weddings. On the other hand, they did not break away from them due to the fact that they migrated to Bursa through their relatives and fellow countrymen, and they continued their communal relations in the city life. This both motivates those who intend to leave Muş and convinces those in Bursa not to return. Therefore, the implementation of policies that will encourage employment and ensure the safety of people in regions such as Eastern Anatolia, where fertility is high, will reduce migration to the West in this region.

Etik Raporu

Evrak Tarih ve Sayısı: 12.05.2022-49386

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 11.05.2022	Toplantı Sayısı: 7	Karar Sayısı: 59
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ekrem ALMAZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-53: Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığının 22.04.2022 tarihli ve 48063 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Fatih AKYÜZ'ün "Muş'tan Bursa'ya Göç Edenlerin Kente Uyum Süreci" isimli projesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığına bildirilmesine,</p> <p>Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN (e-imzalıdır) Prof. Dr. Ekrem ALMAZ Kurul Başkanı		
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Bolat GÜNDÜZ Başkan Yardımcısı	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Zekeriya ÇAM Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Fuat KORKMAZER SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ Sağlık Hizmetleri MYO Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ YILMAZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Spor Bilimleri Fakültesi Öğr. Üyesi	

1 / 1